

GENEL

ENTE GRE PLANLAMA
VE GAP

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DOKÜMANTASYON MERKEZİ	
YER NO	16-B
DEMİRBAŞ NO	6924

ENTEĞRE PLANLAMA
VE GAP

KASIM 1993

T. C.
BAŞBAKANLIK
GAP
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
No :

İÇİNDEKİLER

- I. Planlar, Projeler ve Entegrasyon Kavramı
- II. GAP ve Entegre Bölge Planlaması : GAP Master Planı
- III. GAP Master Planı'nın Hedef ve İçeriği
- IV. Master Plan Çerçevesinde Yapılan Çalışmalar
 1. GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması
 2. Tarım Sektöründe Entegrasyon
 3. Sosyal Sektörlerde Planlama ve Uygulama
 - a) GAP Sağlık Sektörü Uygulama Planı
 - b) GAP Bölgesi İstihdam, İnsangücü ve Eğitim Planlaması Etüdü
 - c) Sosyal Araştırma Projeleri
 4. GAP Bölgesi Hareket Planı (1993-1997)
- V. Sonuç

ENTE GRE PLANLAMA VE GAP

I. PLANLAR, PROJELER VE ENTEGRASYON KAVRAMI

Entegrasyon bir amaç ya da amaçlar kümesini gerçekleştirmeye yönelik bir kavram çerçevesinde birbiriyle ilgili oldukları belirlenen elemanların, bir bütün teşkil edecek şekilde biraraya getirilip ilişkilendirilmeleridir. Entegrasyon bütün plan ve projelerin bir özelliğidir. Bu bakımdan aslında entegre planlamadan söz etmek bir çelişkidir. Plan ve projelerde sadece amaca ve ölçüğe göre bir bütün haline getirilen elemanların sayısı ve cinsi değişir. Bir mimari projede entegre edilen, değişik işlevler gören mekanlardır. Bir ülke kalkınma planında, sektörlerdir. Her hat ölçüklü plan, kapsamı dahilindeki sektörlerde bir alt ölçekteki plan ya da projenin kısıtlarını belirler ya da çerçevesini çizer.

Entegrasyon her plan ve projenin olmazsa olmaz koşulu olduğundan, önemli olan işin niteliğine göre entegrasyonun iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış yapılmış olmasıdır. Nicelik olarak performans ölçüleri ya da hedef fonksiyonları belirlenebilen durumlarda, entegrasyonun doğru ya da yanlış yapıldığından söz edilebilmesine karşın, niteliksel performans ölçüleri konulamayan, ya da değer yargıları nedeniyle bütün içinde birbiriyle değişimsiz öğeler içeren durumlarda entegrasyonun, bir spektrum dahilinde, ancak iyi ya da kötü olmasından söz edilebilir. Bir binanın statik projesi doğru ya da yanlıştır; oysa bir mimari proje, değerlendiren kişiye bağlı olarak, iyi ya da kötüdür. Öte yandan bir ülke kalkınma planı doğru-yanlış boyutunda değerlendirilebildiği gibi, iyi-kötü boyutunda da değerlendirilebilir. Bir ekonometrist için mükemmel olan bir plan, planın uygulanmasının getireceği faydadan kendi yargılarına göre yeterli pay alamayan kişi ve gruplar tarafından kötü bir plan olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan bölge kalkınma planları ülke kalkınma planları gibidir.

Bazı açılardan benzerlikleri olmasına rağmen, bölge kalkınma planları ülke kalkınma planlarından önemli ölçüde farklıdır. Bu fark temelde, ülke kalkınma planlarındaki bütün boyutlara ilaveten bölge planlarının mekan boyutunu içermelerinden kaynaklanır. Mekan boyutu olmayan bir bölge planı düşünülemez. Bölge planlarında sektörel tutarlılıkla yetinilemez. Yapılacak yatırımların, sektörler itibarıyla uyumlu ve tutarlı olmaları yanında, öngörülen hizmet standartlarında darboğaz yaratmayacak şekilde, kentler ve kırsal alanlar itibarıyla dağıtılmaları gerekir. Kısaca, ülke planlarında kullanılabilecek muhtemel kaynaklar çerçevesinde belirli hedeflere ulaşmak için ne yapılmalı sorusuna cevap aranırken; bölge planlarında, yine kaynak kısıtı altında ve belirli hedeflere yönelik olarak ne, nerede, ne zaman yapılmalı sorularına cevap aranır.

II. GAP VE ENTEGRE BÖLGE PLANLAMASI: GAP MASTER PLANI

GAP, önce kendi içinde entegre bir enerji ve sulama projesi olarak yürütülmüştür. Daha sonraları, özellikle sulama projelerinin uygulamaya konulmasıyla, Bölge'de her alanda büyük değişiklikler olacağı düşüncesinden hareketle, Proje'den beklenen azami faydanın en az kaynak maliyetiyle alınabilmesi için farklı sektörlerdeki değişikliklerin zaman ve mekan itibariyle birbiriyle uyumlu olarak planlanması ve realize edilmesinin elzem olduğu kanısına varılmıştır. Bu yönde ilk adım GAP Master Planı ile atılmıştır. Master Plan ilgili kamu kuruluşlarının yetkililerinden oluşan "yönlendirme komiteleri" ile yönlendirilmiş ve Ağustos 1989'da bitirilmiştir. Master Plan Ülke ve Bölge'nin kaynaklarını, ihtiyaçlarını, beşeri, mali ve teknik sınırlamaları irdeleyerek, alternatif senaryolar dahilinde Bölge gelişmesinin çerçevesini çizmiştir. Her kalkınma planında olduğu gibi Master Plan da bir amaçlar dizisi serdetmiş, bir kaynak envanteri yapmış, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik sınırlamalara bağlı olarak bir takvime bağlamış, bu gelişmenin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyuracağı gelişmeyi, yaratılacak istihdamı, bunun getireceği nüfusun büyüklüğü ile bunun kentler ve kırsal alanlarla muhtemel dağılımını saptamış, buradan giderek bir ulaşım sistemi önermiş, eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Niteliği ve makro ölçekli bir plan olması gereği Master Plan uygulama projeleri üretmemiş, fakat hangi ayrıntılı çalışmaların ve hangi somut projelerin üretilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Master Plan Bölge'de Bölge gelişmesinin olması gereken soyut ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için bir rehber niteliği taşımaktadır.

III. GAP MASTER PLANI'NIN HEDEF VE İÇERİĞİ

Her bölge planı bir amaç ya da amaçlar dizisiyle başlar. GAP Master Planı'nın temel amaç ve hedefleri şunlardır:

- 1- Bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak amacıyla Bölge'nin ekonomik yapısını iyileştirerek kişi başına düşen gelir seviyesini yükseltmek,
- 2- Kırsal alanlarda verimliliği ve istihdam imkanlarını arttırmak,
- 3- Bölge'deki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini arttırmak,
- 4- Kararlı ve devamlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, ihracat artışının teşviki ve sosyal istikrarın sağlanması gibi ulusal kalkınma amaçlarına katkıda bulunmak.

Bu amaç ve hedefler bir bütünlük teşkil etmekte olup birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler. Bu hedeflere ulaşmak için plan, 2005 yılına kadarki zaman perspektifi içinde dört temel strateji tespit etmiştir.

- 1- Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek,
- 2- Pazar şartlarına, arazi kabiliyetine ve iklim koşullarına uygun bitki deseni uygulayarak, uygun üretim teknikleri ve tarımsal işletme, yönetim sistemleri kullanarak arazi kaynaklarının en rasyonel şekilde kullanılmasını sağlamak,
- 3- Tarıma dayalı sanayilerle yerel kaynaklara dayalı diğer sanayilere öncelik vererek imalat sanayiini teşvik etmek,
- 4- Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, teknik ve idari personelin Bölge'de kalmasını temin için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek.

GAP Master Planı tespit edilen bu stratejiler çerçevesinde Bölge gelişmesinin, pazar şartlarına ve arazi kabiliyetine uygun bitki deseni uygulanması ve, özellikle sanayi bitkileri yönünde bir çeşitlenmeyle, tarıma dayalı sanayilerin teşvik edilerek Bölge içinde üretimlerinin arttırılması ile sağlanabileceği sonucuna varmıştır. Bu üretimin yalnız Bölge içi değil aynı zamanda Bölge dışı pazarlara hizmet edeceği yaklaşımıyla Bölge için nihai hedefin "Tarıma Dayalı İhracat Üssü" olması gerektiği ifade edilmiştir. Planda kır ve şehir alanlarının fonksiyonlarının birbirini tamamlayan yönleri dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kırsal alanlar temel gıda maddelerinin ve işlenecek hammaddelerin temin edileceği yerler, şehirler ise tarımsal girdi ve ürün dağıtım merkezleri ve çeşitli sosyal hizmetlerin karşılandığı yerler olarak tanımlanmıştır. Böylece Master Plan, tarımda verimlilikle kentlerde hizmet düzeyini paralel şekilde geliştirmeye dayalı bir yaklaşım belirlemiştir.

Plan Bölge için üç gelişme alternatifi önermiştir. Bunlardan birincisi 2005 yılında tüm sulama ve enerji projelerinin bitirilmesini, ikinci alternatif tüm enerji projelerinin ve öncelikli sulama yatırımlarının tamamlanmasını, üçüncü alternatif ise sadece öncelikli enerji ve sulama projelerinin gerçekleşmesini öngörmüştür. Önerilen birinci alternatife göre yıllık büyüme hızı toplam bölgesel ekonomide yüzde 7,7, tarım sektöründe yüzde 4,9, sanayide yüzde 10 ve hizmetlerde yüzde 9 olacaktır. Ülkemizde ekonomik büyümenin önümüzdeki yıllarda yüzde 5 olacağı tahmin edilmiştir. Bölge büyüme hızının ülke ortalamasından bir hayli yüksek olacağı açıktır.

Sulama ile birlikte, Bölge'de tarımsal üretim deseni ve ürün yoğunluğu değişecek, 1980'lerin sonlarında 5 milyon ton olan tarımsal üretim 10 milyon tonun üzerine çıkacaktır. 2005 yılında bu tarımsal üretim düzeyine erişildiğinde, Bölge'nin büyük bir tarımsal ürün ihracatçısı olacağı Master Plan'daki temel sonuçlardan biridir. Bu üretim artışına paralel olarak tarıma dayalı sanayi de bölgesel gelişmede etkinlik kazanacaktır.

Ulaşım, inşaat, madencilik gibi diğer faaliyet alanları ve hizmetler sektörü mekansal boyutları ile ele alındığında, Master Plan, "kırık gelişme aksı" olarak adlandırıldığı Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır koridorunun öncelikli gelişme alanı olması gerektiğini tespit etmiştir. Plan kısa vadede altyapı yatırımlarının ve sanayilerin bu öncelikli koridorda gerçekleştirilerek ilk ivmenin yaratılmasını, daha sonraları bu gelişmenin diğer potansiyel alanlara yaygınlaştırılmasını öngörmüştür.

Master Plan tarım, enerji ve ulaştırma sektörleri başta olmak üzere tüm diğer sektörlerde gerekli olan yatırım miktarlarını belirleyerek, genel bir yatırım çerçevesi çizmiştir. Özellikle tarım, tarıma dayalı sanayi ve öncelikli koridorlardaki şehir altyapılarının şimdiden temini stratejisine ağırlık vermiş ve ilgili kuruluşlarla koordinasyonun bu çerçevede yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

IV. MASTER PLAN ÇERÇEVESİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Master Plan makro ölçekte ortaya konulan büyüklüklerin yatırıma dönüşmesi için gerekli görülen projeler ile uygulayıcı kuruluşlara düşen görevleri tanımlayarak, yapılması gereken çalışmaların çerçevesini de çizmiştir. Plan aşağıdaki çalışmaların öncelikli olarak yapılması gerektiğini ortaya koymuştur.

- 1- Koridor gelişme planı çalışması
- 2- İmalat sanayi gelişme ve yer seçimi analizi
- 3- Bölgesel ulaşım çalışması
- 4- Seçilmiş kentlerde kentsel planlama çalışmaları
- 5- Kırsal alan çalışmaları
- 6- Sağlık ve eğitim sektörü çalışmaları
- 7- Pazarlama ve bitki deseni çalışmaları
- 8- Sulama alanlarında etkin su kullanımına yönelik çalışmalar

Master Plan sonrası yapılan çalışmalar, Plan'ın çizdiği çerçevede sürdürülmüş ve Plan'ın kapsamadığı bir dizi uygulamaya dönük faaliyetler gündeme getirilmiştir. Bu çalışmalardan biri ve en kapsamlısı "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması"dır. Bu çalışma Master Plan'da öncelikle ele alınması gerektiği vurgulanan yukardaki ilk dört konu ile tarımsal gelişme ve kentsel altyapıyı kapsamış ve Master Planı Bölge ve kent ölçeklerinde operasyonel hale getirmiştir.

1. GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması:

Çalışma, GAP Master Planı'nda belirlenen makro çerçeve dahilinde Bölge'deki gelişmeleri kontrol edebilmek ve/veya yönlendirebilmek için bölge ve şehir ölçeklerinde uygulanabilir plan, program ve projeler üretmeyi amaçlamıştır.

Çalışma, 2005 yılı itibariyle GAP Bölgesi'nde;

- 1- Sulamanın ivme kazandıracığı tarımsal gelişmenin ayrıntılı irdelenmesini,
- 2- Tarımsal gelişmenin uyaracağı endüstriyel gelişme potansiyelinin etüdünü,
- 3- Ümitvar sanayi türlerini ve bunların kentler itibariyle muhtemel dağılımının analizini,
- 4- Ana ulaşım sisteminin belirlenmesini,
- 5- Şehir ve kır itibariyle istihdam ve nüfus miktar ve dağılımının saptanmasını,
- 6- Gelecekte gelişmesi beklenen şehir merkezleri ve bunların etki alanlarının, öncelikle tarım toprağını koruyucu, konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanım kararlarını tespit edici çevre düzeni planlarının yapılmasını,
- 7- Nüfusu 2005 yılında 10000'in üzerinde olacağı beklenen yerleşmelerin nazım ve uygulama imar planlarının yapılmasını veya bunların mevcut planlarının revize edilmesini,
- 8- Bu yerleşmeler için kanalizasyon, içmesuyu, elektrik, tele-iletişim, katı atık toplama ve tasfiyesi ve arıtma projelerinin yapılmasını,
- 9- Yapılan projelerin yatırım ihtiyacının tahmin edilerek uygulama planlarının zamanlamasının yapılmasını ihtiva etmektedir.

Çalışmada, sulama programı ve sulanacak alan saptanmış, iç ve dış pazarlardaki muhtemel arz ve talep büyüklükleri tahmin edilmiş, arz ve talep büyüklüklerine ve Bölge'nin agro-ekolojik koşullarına bağlı olarak üretilmesi gereken tarımsal ürün çeşitleri ve miktarları belirlenmiştir. Tarımsal ürün ve miktarlarına dayanarak da tarımsal sanayi türleri, bunların şehir merkezlerine dağılımı, büyüklüğü, işgücü talebi, üretim değerleri ilçe bazında hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında Bölge'nin demografik yapısı analiz edilmiş, 2005 yılı itibariyle kır ve kent merkezleri nüfus ve istihdam büyüklükleri bulunmuştur. Çalışmanın bu kısmında, ekonomik, demografik ve mekansal analizler sonucunda bölgesel sektörel yapı ile Bölge mekansal yapısı belirlenmiş, çeşitli sanayilerin ve diğer faaliyetlerin optimum konum yerleri saptanarak bu optimum konumlara uygun proje ve yatırımların ne olması gerektiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında 2005 yılında ortaya çıkması beklenen yük ve yolcu talebini karşılayabilecek en ekonomik ulaşım şebekesinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bölge için 2005 yılı itibariyle bulunan optimum tarımsal ürün deseni ile sanayi ürünleri tür ve üretim miktarları ve bunların mekansal dağılımı, trafik hacimlerinin ve ulaşım türleri ve güzergahlarının belirlenmesinde etken olmuştur. Bu çerçevede kurulan ulaşım modelinden Bölge'nin 2005 yılı ihtiyaçlarına cevap verebilecek alternatif üç Bölgesel Ulaşım Sistemi türetilmiştir.

Bu genel çalışmaların dışında, ulaşım sisteminin ayrılmaz bir parçası olan ve Bölge'nin dış dünya ile ilişkilerini kuran liman ve havaalanlarının etüdü yapılmıştır. Bölge'nin liman kapıları olan İskenderun ve Mersin limanları üzerinde incelemelerde bulunulmuş ve "GAP Dış Limanlar Raporu" hazırlanmıştır. Bölge'de artan yolcu ve yük talebini karşılayacak ve dış pazarlara kolay ulaşımı temin edecek uluslararası bir havaalanı çalışması yapılmış, "GAP Uluslararası Havaalanı Raporu" hazırlanarak alternatifler irdelenmiştir.

Atatürk Barajı 60 kilometreden fazla uzunlukta bir göl oluşturmuştur. Bu göl nedeniyle önemli bir bağlantı olan batıda Adıyaman-Kahta yolu ile doğuda Siverek-Diyarbakır yolunun Fırat Nehri üzerinden geçiş imkanı ortadan kalkmış bulunmaktadır. Çalışmanın ulaşım bölümünde Atatürk Baraj Gölü Geçişi için de bir rapor hazırlanmış ve çeşitli geçiş alternatifleri önerilmiştir.

Çalışmanın üçüncü kısmında, birinci ve ikinci kısımda saptanan sulanacak alan ve tarımsal ürün miktarı, sanayi türleri ve bunların ilçe bazında dağılımı, şehir kademelenmesi, ihtiyaç duyulan ulaşım türleriyle bunların güzergahları ve trafik hacimleri, hedef yılında temel sektör işgücüne bağlı olarak hesaplanan toplam istihdam ve nüfus büyüklükleri veri alınarak 2005 yılında Bölge'nin fiziki biçimi belirlenmiştir.

Bölgesel Fiziki Gelişme Deseni Çalışması, endüstriyel konumu, bölgesel faaliyetlerin dağılımını, istihdam ve nüfus büyüklüklerini, ulaşım çıktıalarını veri alarak Bölge'deki şehir merkezlerinin fonksiyonlarını, 1/25000 ölçekte çevre düzeni planı yapılacak alanları, yeni arazi kullanım türlerini ve büyüklüklerini ve kentlerdeki altyapı ihtiyaçlarını tespit etmiştir.

Bu inceleme ve tespitlerin ışığında 2005 yılı ihtiyaçlarını yeterince karşılamayan şehir merkezlerinden 25 tanesinin nazım imar planı, 12'sinin jeolojik etüdü ve 16'sinin halihazır harita alımı yapılmıştır. Kentsel altyapı projelerinde ise, 2010 yılı ihtiyaçlarına cevap vermeyen 30 yerleşmenin içmesuyu, 29 yerleşmenin kanalizasyon projeleri, 9 yerleşmenin atıksu arıtma projeleri, 4 yerleşmenin katı atık kavramsal projeleri, 17 yerleşmenin elektrik orta gerilim şebeke projeleri, 45 yerleşmenin tele-iletişim projeleri hazırlanmış ve bunların yatırım tutarları belirlenmiştir. Böylece, bölgesel ölçekte sağlıklı bir kentsel gelişmeyi sağlamak, yatırımları doğru yönlendirmek için kent altyapılarının 1990-2010 yıllarında ne olması gerektiği ortaya konmuş ve yatırımların zamanlaması yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları 1993-1997 dönemi için hazırlanan GAP Bölgesi Hareket Planı'nın temel girdilerini oluşturmuştur. Ayrıca, yine bu çalışmanın bulgu ve önerileri ışığında, nazım imar planı yapılan yerlerin uygulamalı imar planları, harita ve imar planı olmayan ya da eski olan yerleşmelerin yeni harita alımları ve imar planları yaptırılmaya başlanmıştır.

2. Tarım Sektöründe Entegrasyon:

Bölge gelişmesinin gelecek 10-15 yıldaki hızlı gelişim için olacaktır. Tarımsal köşkten azami faydanın alınabilmesi için Bölge'nin toprak ve su kaynaklarına dayalı olarak sulama şebekelerinin inşası, arazi toplulaştırma, tarla içi geliştirme hizmetleri gibi tarımsal alt yapıya yönelik faaliyetler ile tarımsal araştırma ve yayım, tarımsal girdilerin zamanında ve yeter miktarda temini, tarımsal kredi ve pazar organizasyonları olarak tanımlanabilecek tarımsal üretimi geliştirecek faktörlerin bir zaman ve mekan boyutu içinde entegrasyonu gerekir. Aksi takdirde, tarım sektörünün kendi içindeki entegrasyon yetersizliği, büyük fiziki yatırımlarla geliştirilmeye çalışılan tarımsal üretim potansiyelinin rasyonel olarak değerlendirilmesi imkanını sınırlandıracaktır.

GAP Bölgesi'nde tarım sektöründe yer alan hizmetlerin entegrasyonu, sulama şebekelerinin planlanması ile başlamakta ve en uçta pazarlama organizasyonları ile sona ermektedir. Bu süreç içinde, büyük çoğunluğu Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan tüm ilgili kuruluşların tam bir işbirliği içinde olmaları hizmetin bütünlüğü için gerekli olmaktadır.

Bu bağlamda; DSİ Genel Müdürlüğü'nün sulama planlamalarının mekan ve zaman boyutu baz alınarak, sulamaya açılacak yeni alanların arazi toplulaştırma çalışmaları, arazi tesviyesi, parsel yolları, yüzey drenajı, toprak muhafaza tedbirleri gibi tarla içi geliştirme hizmetleri bütünlüğünde ele alınması, sulu alanlarda Bölge'nin agro-ekolojik koşullarına en uygun ileri tarım tekniklerinin yoğun araştırma çalışmalarıyla ortaya konması, sulama teknikleri ve diğer araştırma bulgularını süratle çiftçiye aktaracak etkin bir tarımsal yayım hizmet ağının oluşturulması, tohum, gübre, alet-ekipman, kimyevi maddeler gibi tarımsal girdilerin zamanında ve yeterli olarak temini, entansif tarımın gereksinim duyacağı tarımsal kredi mekanizmasının geliştirilmesi ve artan üretimin rasyonel olarak değerlendirilebileceği çiftçi örgüt ve pazarlama organizasyonlarının desteklenmesi bir zincirin halkalarını oluşturmaktadır.

Bunları temine yönelik olarak, Master Plan'ın çizdiği çerçevede, bir dizi proje ve çalışma gerçekleştirilmektedir. "GAP Bölgesi Tarımsal Pazarlama ve Ürün Deseni Çalışması" yaptırılmış ve "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması"nda da Bölge'nin müstakbel ürün deseni altbölgeler itibariyle ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bölge çiftçi ve ekolojik koşullarına uygun bitki türlerinin tespit edilmesi ve adaptasyon çalışmalarının yapılmasına yönelik "GAP Tarımsal Araştırma, İnceleme ve Geliştirme Proje Paketi"ndeki çalışmalar 1988'den beri devam etmektedir. "GAP Alanındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi: Kısa, Orta ve Uzun Vadedeki Kredi İhtiyacının Araştırılması" ve "GAP Bölgesi Tarımsal Mekanizasyon Gereksinimi Etüdü Projesi" yürütülmektedir. "Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırmalar Projesi" (TYUAP) çerçevesinde Bölge'nin bütün illerinde çiftçi eğitimi çalışmaları yapılmaktadır. Bölge'de sulamaya açılacak ilk alan olan Şanlıurfa-Harran ovalarında arazi toplulaştırması yapılmaktadır.

Bir kıt kaynak olan suyun optimal kullanım metod ve teknolojileri son derece önem taşımaktadır. Konu 1989 yılında başlatılan ve DSİ Genel Müdürlüğü ile işbirliği sağlanarak yürütülen "Sulama Kanallarındaki Suyun Regülasyonu ve Su Tasarrufu Sağlayan Sulama Metod ve Teknolojileri Projesi" ile ele alınmıştır. Proje çerçevesinde Harran Ana Kanalındaki suyun üst bölümde memba kontrollü, alt bölümde ise mansap kontrollü ve hidromekanik regülasyonlu olmasının su regülasyonu açısından optimal olacağı sonucuna varılmış ve uygulamaya geçilmiştir. Ayrıca Harran Ovası'nda 3000 hektarlık bir alan pilot saha olarak belirlenerek yöre koşullarında su tasarrufu sağlayan sulama metod ve teknolojileri araştırılmaya başlanmıştır.

Su tasarrufu ve sulama sistemlerinin etkin kullanımı açısından, bu sistemlerin işletme, bakım ve yönetimi de son derece önemlidir. Bu amaca yönelik olarak 1993 yılında "GAP Sulama Sistemlerinin İşletme, Bakım ve Yönetimi Projesi" başlatılmıştır. Proje çerçevesinde, Türkiye genelinde ve Bölge'de edinilen deneyimler etüd edilecek, GAP'ta uygulanacak sulama sistemlerinin işletim, bakım ve yönetimi için modeller belirlenecek, bu modellerden Bölge'ye en uygunu seçilecek, gerekli personelin yetiştirilmesi, uygulama sonuçlarının izlenmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılabilmesi için öneriler geliştirilecektir.

Suyun etkin kullanımına yönelik olarak hem Bölge'de yapılan çalışmaların sonuçları hem de Türkiye genelinde DSİ ve diğer kuruluşların şimdiye kadar yaptıkları çalışmalardan edindikleri deneyimler, ilgili kuruluş yetkililerinden oluşan "Sulama Koordinasyon Kurulu"nda değerlendirilmekte ve Bölge'deki sulamalarla ilgili uygulamaya yönelik kavram ve stratejiler oluşturulmaktadır.

Tarıma dönük olarak yapılan çalışmalar, sulamada ve tarımda azami etkinliği sağlamaya yönelik bir bütünün parçalarını teşkil etmektedir. Her çalışmanın bulguları ilgili kuruluşlara aktarılmaktadır. Her bir çalışmanın bulguları, diğerlerine girdi teşkil etmekte ve zaman içinde geri-besleme yoluyla olgunlaşan proje ve uygulamalar, Bölge'deki tarımsal ve ekonomik dönüşümü en az kaynak maliyeti ile gerçekleştirecek uygulamaların hazırlığını teşkil etmektedir.

3. Sosyal Sektörlerde Planlama ve Uygulama:

GAP Bölgesi'nde sağlık ve eğitimle ilgili göstergeler dikkate alındığında, eğitim ve sağlık hizmetlerinin düzeyi ülke ortalamasının yaklaşık yarısı mertebesinde. GAP Master Planı'nda, Bölge'de eğitim ve sağlık hizmetlerinin 2005 yılında bugünkü ülke ortalaması seviyesine çıkarılması hedef alınmıştır. Bu amaçla, gerek ilgili bakanlıklar, gerek GAP İdaresi tarafından bir dizi sosyal amaçlı proje ve çalışma yapılmış ya da yapılmaktadır. Bu projeler GAP Master Planı'nın devamı ve tamamlayıcısı olarak, GAP proje bütününe entegre edilerek ele alınmaktadır. Yürütülen projelerin başlıcaları şunlardır:

a) GAP Sağlık Sektörü Uygulama Planı:

Sağlık Bakanlığı'nca 1991 yılında yaptırılmıştır. Çalışmada, Bölge'nin mevcut sağlık hizmetlerinin durumu analiz edilmiş ve Master Plan'da öngörülen genel hedefe ulaşılması için araç-gereç, bina, personel, organizasyon ve bütçe önerileri getirilmiştir. Ayrıca, Bölge'de gelişen tarım ve sanayinin, yaygın sulama ve göletlerin tesisi sonucu ortaya çıkabilecek veya artabilecek hastalıklar ile ilgili "özel dal hastaneleri" de önerilmiştir.

Bu projenin çıktıları ile GAP İdaresi'nin önerileri, 1992 yılında Sağlık Bakanlığı'nca başlatılan Ulusal Sağlık Politikası çalışmalarında ve "GAP Bölgesi Hareket Planı: 1993-1997"de dikkate alınmıştır.

b) GAP Bölgesi İstihdam, İnsangücü ve Eğitim Planlaması Etüdü:

Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1991 yılında yaptırılmıştır. Çalışmada, Bölge'nin mevcut eğitim hizmetlerinin durumu analiz edilmiş ve Master Plan'da öngörülen genel hedefe ulaşılması için bina, personel, araç-gereç, organizasyon ve bütçe önerileri getirilmiştir. Projede, Bölge'de düşük olan okullaşma oranının yükseltilmesi için otobüsle taşıma sistemi ve yatılı bölge okullarının yaygınlaştırılması önerilmiştir.

c) Sosyal Araştırma Projeleri:

GAP Master Planı'nın devamı olarak, GAP İdaresi tarafından GAP proje bütünü'nün sosyal boyutuna ilişkin bir dizi proje ele alınmıştır. Bunlar:

- . GAP Bölgesi'ndeki Nüfus Hareketleri,
- . GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri,
- . Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi,
- . Baraj Göl Aynası Altında Kalan Yöre Halkının İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları.

Bu projeler ile Bölge'nin bazı sosyal sorunlarının çözümüne yönelik somut ve güncel öneriler getirilmiştir ve getirilecektir.

4. GAP Bölgesi Hareket Planı (1993-1997):

GAP Master Planı ile Master Plan'ın devamı olarak hazırlanan projelerin, 1993-1997 yıllarına tekabül eden yatırım ve uygulamalarını gerçekleştirmeye yönelik olarak GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca, "GAP Bölgesi Hareket Planı: 1993-1997" hazırlanmıştır.

Hareket Planı 4 Mart 1991 tarihli Başbakanlık Direktifi ve 24 Ocak 1992 tarihli BUKK talimatları doğrultusunda hazırlanmıştır. Plan, GAP Master Planı, ilgili tüm kamu kuruluşlarının Bölge'de uygulamakta oldukları ve uygulanmasında yarar gördükleri plan ve projeler ve GAP İdaresi'nin kendi plan ve proje çalışmalarına, özellikle "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Çalışması"na, dayandırılarak geliştirilmiştir. Plan yapılırken bütün mevcut ve mutasavver plan ve projeler, amaç ve hedefler dikkate alınarak gözden geçirilmiş, hedeflerin tayin ettiği kriterlere göre aralarında seçme yapılmış ve seçilen projeler uygulama programında zaman ve mekan itibariyle uyumlaştırılmıştır.

Plan'la ilgili Başbakanlık Direktifi, Bölge'nin 1993-1997 döneminde tüm ekonomik ve sosyal sektörlerde Türkiye ortalamasına getirilmesine ve azami ölçüde istihdam yaratılmasına amirdir. Bu çerçevede içerisinde yapılan inceleme ve analizler sonucu Bölge'nin ekonomik sektörlerde beş yıl içerisinde Türkiye ortalamalarını yakalamasının objektif olarak mümkün olamayacağı, fakat eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı alanlarında hızlı bir uygulamayla ülke ortalamalarına ulaşılacağı kanaatine varılmıştır. Plan hazırlanırken, Bölge içi dengeler de gözletilmiştir.

Hareket Planı, aynı zamanda bir uygulama programıdır. Plana girmiş bütün yatırım önerileri hemen uygulanabilir somut projelere dayanmaktadır. Plan 1) neyin, 2) nerede, 3) ne zaman, 4) kim tarafından ve 5) hangi ölçekte yapılması gerektiğini belirlemiştir. 5 Şubat 1993 tarihli Hükümet Genelgesiyle, GAP yatırımlarının GAP Hareket Planı'na göre yürütülmesi direktifi verilmiştir.

Plan 1993 fiyatlarıyla 108.8 trilyon TL yatırım yapılmasını öngörmektedir. Bunun 1993 dilimi 24 trilyon liradır. 1993 Yatırım Programı'nda öngörülen yatırım 7.8 trilyon liradır. İdaremiz tarafından hazırlanan 1994 Yatırım Teklifi'nde, aradaki fark önümüzdeki 4 yıla yayılarak giderilmeye çalışılmıştır. 1994 yılı yatırım teklifi 25.6 trilyon liradır.

Plan'da öngörülen yatırımlarla 5 yılda 6.6 milyon adam-ay doğrudan, 1.9 milyon adam-ay dolaylı olmak üzere, 8.5 milyon adam-ay istihdam yaratılabilecektir. Bu her yıl yaklaşık 150 bin kişinin istihdamı demektir. 1994 yatırım teklifi aynen gerçekleşirse 1857216 adam-aylık istihdam yaratılacak ve yaklaşık 170 bin kişi yıl boyunca devamlı istihdam edilecektir.

V. SONUÇ

GAP bağlamında entegre planlama ve uygulamanın gerekli koşulları 1) neyin, 2) nerede, 3) ne zaman ve 4) kimin tarafından yapılacağını belirlenmesini gerektirir. Her plan ve proje "ne yapılacağını" belirler. "Ne yapılacağı"nın belirlenmesi, milli kalkınma planlarında entegrasyonun, aynı zamanda yeterli bir koşulu olmasına karşın, bölge kalkınma planlarında durum farklıdır. Yapılacak şeyin, nerede ve ne zaman yapılacağını belirlenmesi entegre bölgesel planlamanın "olmazsa olmaz" koşuludur. İşin kimin tarafından yapılacağını saptanması ise, uygulamaya yönelik ciddi her entegre planlamanın en önemli ve ayrılmaz boyutlarından biridir.

GAP'ın entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmesinde ilk adım GAP Master Plan Çalışması'nın yapılmasıyla başlamıştır. Master Plan Bölge gelişmesininin makro çerçevesini çizmiştir. Bu makro çerçeve dahilinde, neyin, nerede, ne zaman ve kim tarafından yapılacağını belirlenmesi için, herbiri kendi içinde entegre ve bir üst ölçekte diğer çalışmalarla entegre edilebilecek nitelikte ayrıntılı çalışmalar yapılması gerekmiştir. Master Plan makro niteliğiyle küçük ölçekli bir harita gibidir. Ankara'dan İzmir'e gidecek birinin izleyeceği yol güzergahını belirlemesi için Türkiye'nin, hatta Orta ve Batı Anadolu'nun küçük ölçekli bir haritası yeterlidir. Fakat İzmir'de belli bir adrese gidebilmesi için, İzmir'in, sokakları belirlenmiş, büyük ölçekli bir kent planına ihtiyacı vardır. Aynı şahıs gittiği adreste, bir bina yaptırmak isterse, oranın ada ve parsel bazına inmiş daha büyük ölçekte bir harita ve imar planına ihtiyacı olacaktır. GAP Master Planı çerçevesinde yapılan ayrıntılı çalışmalar, bu örnekteki büyük ölçekli harita ve planların GAP bağlamındaki karşılıklarıdır.

GAP kendi içlerinde entegre enerji ve sulama projeleriyle başlamıştır. Fakat amaç ve hedeflerin genişletilip, büyütülmesi ve Proje'nin bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmesiyle projeler arası entegrasyonun yapılması ve birbirlerine bağlı projelerin bir bütünün zaman ve mekanda uyumlaştırılmış parçaları olarak ele alınmaları gerekmiştir.

Bu bütünlük sağlama ihtiyacı yeni bir fonksiyon doğurduğundan, bu fonksiyonu yerine getirecek bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuş ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur. GAP İdaresi tek tek projeleri yapan kuruluşları, amaç ve hedeflerin çizdiği çerçevede ve bölgesel ölçekte entegrasyonun gereklerine göre yönlendirerek ve bu yönlendirmeye temel teşkil edecek çalışmaları bizzat yaparak entegrasyon fonksiyonunu yerine getirmeye çalışmaktadır.